

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมสำหรับเด็กและเยาวชน

1.1 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมโลก

จากการพัฒนาประเทศโดยยึดหลักการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามต้นแบบของประเทศที่พัฒนาแล้ว ไม่สามารถช่วยเหลือประชาชนได้ทุกภาคส่วนในทางตรงข้ามยิ่งพัฒนาให้ประเทศมีความเจริญก้าวหน้ามากเพียงไร ประชาชนของประเทศโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนกับประสบปัญหาต่าง ๆ มากมายจะเห็นได้อย่างชัดเจนนับตั้งแต่วิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 สะท้อนให้เห็นว่า ประเทศไทยยังขาดความรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง และหลงระเห็จไปกับสิ่งฉาบฉวย หรือกล่าวได้ว่า “...ยังขาดภูมิคุ้มกันที่ดี...” การขาดภูมิคุ้มกัน คือ การที่คนเรายังไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ และการขาดความพอดี สังคมไทยยังขาดความพอดีในเรื่องสำคัญรวม 5 ประการ ดังนี้ (วชิราภรณ์ สังข์ทอง, 2554 : 70)

1. ขาดความพอดีด้านจิตใจ คนส่วนมากมีสภาวะจิตใจที่ไม่เข้มแข็ง ยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ขาดจิตสำนึกที่ดี ไม่มีความเอื้ออาทร ไม่รู้จักประนีประนอม นึกถึงแต่ผลประโยชน์ส่วนตัว

2. ขาดความพอดีด้านสังคม ไม่ค่อยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ชุมชนขาดความเข้มแข็ง และที่สำคัญไม่มีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากฐานรากที่มั่นคง และแข็งแรง

3. ขาดความพอดีด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ยังใช้และจัดการอย่างขาดความรอบคอบ และที่สำคัญใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศอย่างไม่นึกถึงความสมดุลในระยะยาว

4. ขาดความพอดีด้านเทคโนโลยี ไม่รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมให้สอดคล้องกับความต้องการ และขาดการพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้านให้สอดคล้องและเป็นประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมของเราเองพร้อม ๆ กับการขาดรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ อย่างรอบคอบระมัดระวังโดยไม่คำนึงถึงความสามารถที่จะพึ่งตนเองมากกว่าพึ่งพาเทคโนโลยี

5. ขาดความพอดีด้านเศรษฐกิจ คนจำนวนมากยังคงดำรงชีวิตอย่างฟุ่มเฟือย หรือเกินฐานะของตน

1.2 รายงานการพัฒนาเด็กและเยาวชนประจำปี 2560

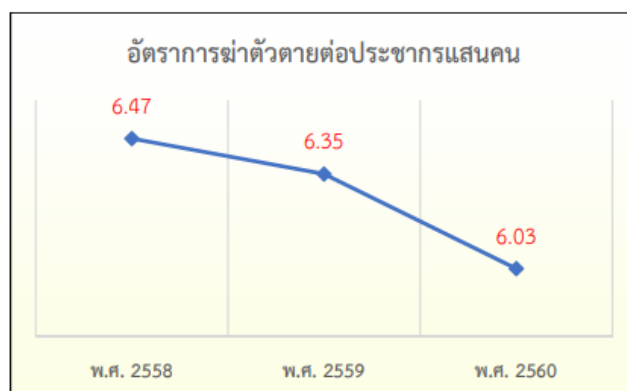
จากรายงานการพัฒนาเด็กและเยาวชนประจำปี 2560 (กรมกิจการเด็กและเยาวชน, 2561) ในช่วงวัย 13 – 17 ปี ซึ่งเป็นช่วงเข้าสู่วัยรุ่น พบว่า โดยส่วนใหญ่ ปัญหาการฆ่าตัวตาย ความเสี่ยงในการเกิดโรคซึมเศร้าของวัยรุ่นไทยอายุ 10 -19 ปี มีจำนวนเพิ่มขึ้น สาเหตุส่วนใหญ่มาจากการ

ใช้อินเทอร์เน็ต และสื่อออนไลน์ที่ไม่เหมาะสมจนเกิดปัญหาเด็กติดเกมและพนันออนไลน์ รายละเอียด ดังนี้

1. สภาพการณ์และแนวโน้ม

1.1 สุขภาพจิต

ข้อมูลจากรายงานอัตราฆ่าตัวตาย กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุขในปีงบประมาณ พ.ศ.2560 พบว่า พบอัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จต่อประชากรแสนคน เท่ากับ 6.03 ซึ่งลดลงจากปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 และ พ.ศ. 2559 ที่มีอัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จต่อประชากรแสนคน เท่ากับ 6.47 และ 6.35 ตามลำดับ โดยภาคเหนือเป็นภูมิภาคที่มีอัตราการฆ่าตัวตายสูงที่สุด และจังหวัดที่มีอัตราการฆ่าตัวตาย ต่อประชากรแสนคน มากที่สุด 5 อันดับแรกคือ แม่ฮ่องสอน น่าน ตราด แพร่ และลำปาง มีอัตราการฆ่าตัวตาย ต่อประชากรแสนคน เท่ากับ 14.55, 12.13, 11.86, 11.83 และ 11.54 คน ตามลำดับ

ภาพที่ 1 อัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จต่อประชากรแสนคน

ที่มา : กรมกิจการเด็กและเยาวชน (2561 : 62)

ข้อมูลจากรายงานการฆ่าตัวตายของประเทศไทย แยกตามช่วงอายุ กรมสุขภาพจิต พบว่า ในปีงบประมาณ พ.ศ.2560 มีเด็กอายุ 10 -19 ปี ฆ่าตัวตายจำนวน 139 คน โดยลดลงจากปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 – 2559 ที่มีเด็กอายุ 10 – 19 ปี ฆ่าตัวตายจำนวน 153 คน และ 193 คน ตามลำดับ

สำหรับประเด็นโรคซึมเศร้า กรมสุขภาพจิต ระบุว่าวัยรุ่นไทยอายุ 10 – 19 ปี มีความเสี่ยงเป็นโรคซึมเศร้าสูงร้อยละ 44 และมีอัตราป่วยเป็นโรคซึมเศร้าร้อยละ 18 โดยลักษณะทางอารมณ์ และพฤติกรรมของวัยรุ่นที่ป่วยเป็นโรคซึมเศร้าจะไม่เหมือนอาการของผู้ใหญ่ คือ อาจมีพฤติกรรมการใช้ความรุนแรง ทำร้ายตัวเองหรือคนอื่น มีอารมณ์ก้าวร้าวหรือแปรปรวนง่าย หรือมี

พฤติกรรมเสี่ยง เช่น ใช้อาเสพติด ทำให้ผู้ปกครอง ครู เข้าใจผิดคิดว่าเป็นปัญหานิสัยเกเร จึงทำให้วัยรุ่นที่มีปัญหาภาวะซึมเศร้าจำนวนมากไม่ได้รับการช่วยเหลือ นำไปสู่ปัญหาความรุนแรงขึ้นตามมา เช่น ฆ่าตัวตาย ทำร้ายคนอื่น ดิถยา เป็นต้น

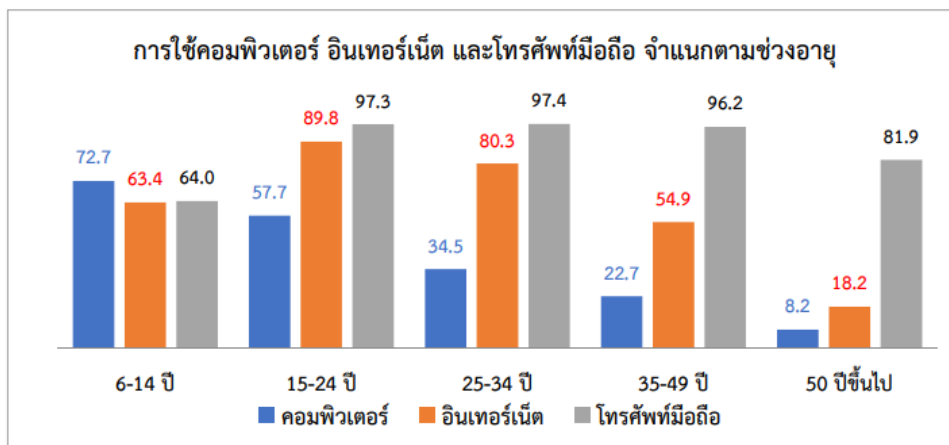
1.2 การใช้อินเทอร์เน็ตและสื่อออนไลน์

จากการสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2560 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากรที่มีอายุ 6 ปี ขึ้นไปพบว่า มีผู้ใช้คอมพิวเตอร์ 19 ล้านคน (ร้อยละ 30.8) ผู้ใช้อินเทอร์เน็ต 33.4 ล้านคน (ร้อยละ 52.9) และผู้ใช้โทรศัพท์มือถือ 55.6 ล้านคน (ร้อยละ 88.2) เมื่อพิจารณาแนวโน้มของการใช้คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต และโทรศัพท์มือถือ ในช่วงระยะเวลา 3 ปี ระหว่างปี พ.ศ. 2558-2560 พบว่า ผู้ใช้คอมพิวเตอร์ ลดลงจากร้อยละ 34.9 เป็นร้อยละ 30.8 ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 39.3 เป็นร้อยละ 52.9 ผู้ใช้โทรศัพท์มือถือเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 79.3 เป็นร้อยละ 88.2 เมื่อพิจารณาจากการใช้คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต และโทรศัพท์มือถือในแต่ละกลุ่มอายุ พบว่า

การใช้คอมพิวเตอร์ ประชากรกลุ่มอายุ 6 – 14 ปี เป็นกลุ่มที่ใช้คอมพิวเตอร์สูงที่สุด คือ ร้อยละ 72.7 รองลงมาคือ กลุ่มอายุ 15 – 24 ปี ร้อยละ 57.7 และกลุ่มอายุ 25 – 34 ปี ร้อยละ 34.5

ใช้อินเทอร์เน็ต ประชากรกลุ่มอายุ 15 – 24 ปี เป็นกลุ่มที่ใช้ อินเทอร์เน็ตสูงที่สุด คือ ร้อยละ 89.8 รองลงมาคือ กลุ่มอายุ 25 -34 ปี ร้อยละ 80.3 และกลุ่มอายุ 6 – 14 ปี ร้อยละ 63.4

การใช้โทรศัพท์มือถือ ประชากรในกลุ่มอายุ 25 – 34 ปี เป็นกลุ่มที่ใช้ โทรศัพท์มือถือสูงที่สุดคือ ร้อยละ 97.4 รองลงมาคือ กลุ่มอายุ 15 – 24 ปี ร้อยละ 97.3 และกลุ่มอายุ 35 – 49 ปี ร้อยละ 96.2

ภาพที่ 2 การใช้คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต และโทรศัพท์มือถือ จำแนกตามช่วงอายุ
ที่มา : กรมกิจการเด็กและเยาวชน (2561 : 63)

จากรายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตประเทศไทย พ.ศ. 2560 ของสำนักยุทธศาสตร์ สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน) กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม พบว่า ช่วงวัยทำงาน/วัยเรียนหนังสือ Gen Z (คนที่เกิดปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นไป) ใช้เวลาในการเล่นโซเชียลมีเดีย เช่น Facebook, Instagram, Line เป็นต้น มากเป็นอันดับที่ 1 โดยมีจำนวนชั่วโมงการใช้อินเทอร์เน็ตอยู่ที่ 3 ชั่วโมง 42 นาทีต่อวัน รองลงมา เป็นการดูโทรทัศน์ ดูภาพยนตร์ ฟังเพลงทางออนไลน์ (เฉลี่ย 3 ชั่วโมงต่อวัน) เล่นเกมออนไลน์ (เฉลี่ย 2 ชั่วโมง 48 นาทีต่อวัน) และอ่านหนังสือทางออนไลน์ (เฉลี่ย 2 ชั่วโมงต่อวัน)

ส่วนกิจกรรม 5 อันดับแรกของเด็ก Gen Z เป็นกิจกรรมที่ให้ความบันเทิงเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ การใช้โซเชียลมีเดีย ไม่ว่าจะเป็น Line, Facebook, Instagram, YouTube เป็นต้น เพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ เช่น พูดคุย ดูหนังออนไลน์ ดูถ่ายทอดสด และคุยโทรศัพท์ผ่านแอปพลิเคชัน ถือว่าเป็นกิจกรรมยอดฮิตอันดับที่ 1 ของ Gen Z ร้อยละ 83.2 รองลงมาเป็นการดูทีวี/ฟังเพลงทางออนไลน์ ร้อยละ 76.8 การค้นหาข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตร้อยละ 71.6 การดาวน์โหลดเกม/ภาพยนตร์/เพลง/ซอฟต์แวร์ ร้อยละ 63.9 และการเล่นเกมออนไลน์ ร้อยละ 51.7

ด้านการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ จะเห็นได้ว่า Gen Z มีการใช้งาน YouTube มากเป็นอันดับ 1 ร้อยละ 99.4 รองลงมาเป็น Facebook ร้อยละ 97.7 และ Line ร้อยละ 88.2

1.3 ปัญหาเด็กติดเกม

จากการวิเคราะห์สถานการณ์ของสถาบันสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่นราชนครินทร์ พบว่า ในปีงบประมาณ พ.ศ.2560 ในเขตกรุงเทพมหานคร มีเด็กป่วยเป็นโรคติดเกม (Game addiction) รายใหม่ 129 ราย ซึ่งเพิ่มขึ้นถึง 6 เท่าตัว จากปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 และมีเด็กป่วยและได้รับการ

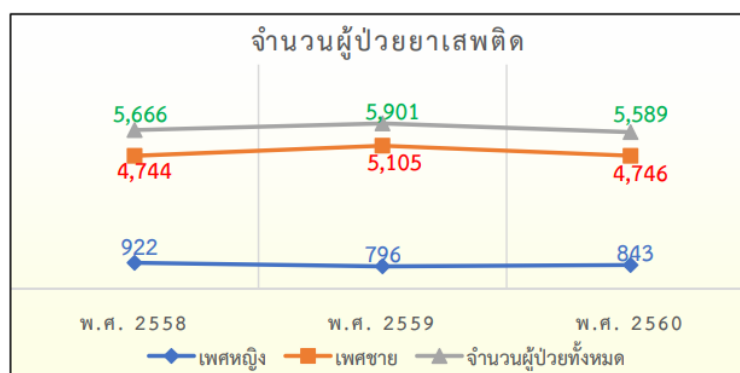
วินิจฉัย จากจิตแพทย์ว่าเป็นโรคติดเกม 429 ราย ซึ่งมากเป็นอันดับ 3 รองจากโรคสมาธิสั้น และ ปัญหาพฤติกรรมดื้อรั้น พบในเด็กผู้ชายมากกว่าเด็กผู้หญิง (อัตรา 7 ต่อ 1) และเด็กที่ป่วยเป็นโรคติดเกมอายุน้อยสุดเพียง 5 ปี เท่านั้น ซึ่งเด็กที่ป่วยเป็นโรคติดเกมใช้เวลาเล่นเกมเฉลี่ยวันละ 5 ชั่วโมง โดยสถานที่ที่เด็กใช้เล่นเกมออนไลน์มากที่สุดคือบ้าน ร้อยละ 97 รองลงมาคือ โรงเรียน ร้อยละ 72

ข้อมูลรายงานผลการรักษาของทีมนักจิตแพทย์เด็กและวัยรุ่น ที่ตรวจรักษาเด็ก 6 - 17 ปี ที่ป่วยเป็นโรคติดเกม พบว่า เด็กที่ป่วยเป็นโรคติดเกมจะพบโรคจิตเวชอื่นร่วมด้วย โดยในกลุ่มอายุ 13 - 17 ปี พบโรคทางจิตเวชรวมมากถึง 8 โรค ได้แก่ โรคสมาธิสั้น (Attention deficit hyperactivity disorder) ปัญหาการเรียนรู้อ่อน (Learning disorder) โรควิตกกังวลกลัวเข้าสังคม (Anxiety) ย้ำคิดย้ำทำ โรคซึมเศร้า (Depression) โรคอารมณ์ 2 ขั้ว โรคจิตหวาดระแวง และโรคลมชัก

1.4 ปัญหายาเสพติด

ข้อมูลจากสถาบันบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดแห่งชาติบรมราชชนนี กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข พบว่า ในปีงบประมาณ พ.ศ.2560 มีผู้ป่วยยาเสพติดของสถาบันัญญารักษ์ทั้งหมด 5,589 ราย ซึ่งในจำนวนนี้เป็นเพศชาย 4,746 ราย และเพศหญิง 843 ราย เป็นวัยรุ่นที่มีอายุระหว่าง 0 - 14 ปี จำนวน 110 ราย อายุ 15 -19 ปี จำนวน 765 ราย และอายุ 20 - 24 ปี จำนวน 995 ราย และจากข้อมูลย้อนหลัง 3 ปี มีแนวโน้มลดลง คือ ในปี พ.ศ. 2558 และ 2559 มีผู้ป่วยยาเสพติดของสถาบันัญญารักษ์ 5,666 และ 5,901 ราย ตามลำดับ

ข้อมูลจากแผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ปี พ.ศ.2560 สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ระบุว่า ประเทศไทยยังคงประสบปัญหาการเสพติดและการใช้ยาเสพติดในกลุ่มเด็กและเยาวชน เห็นได้จากผลการบำบัดรักษา โดยมีผู้เข้ารับการรักษาทุกระบบรวม 177,731 คน ส่วนใหญ่ยังคงเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชน อายุ 15-24 ปี โดยมีสัดส่วนร้อยละ 41.5 ของผู้เข้ารับการรักษาทั้งหมด ซึ่งลดลงจากเดิมที่สัดส่วนเป็นร้อยละ 52.3

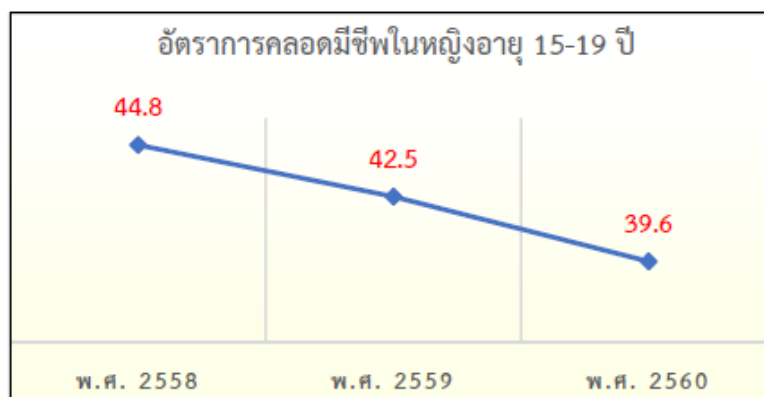

ภาพที่ 3 จำนวนผู้ป่วยยาเสพติด

ที่มา : กรมกิจการเด็กและเยาวชน (2561 : 65)

1.5 การตั้งครุฑก่อนวัยอันควร (คุณแม่วัยใส)

ในการติดตามสถานการณ์การตั้งครุฑในวัยรุ่นในประเทศไทย ปัจจุบันใช้ข้อมูลการคลอดมีชีพในกลุ่มประชากรหญิงอายุ 15 – 19 ปี ข้อมูลอัตราการคลอดมีชีพ จากสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข ของเขตสุขภาพทั้ง 12 เขต ซึ่งไม่รวมกรุงเทพมหานครพบว่า ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 พบอัตราการคลอดมีชีพในหญิงอายุ 15 – 19 ปี เท่ากับ 39.6 ต่อประชากรหญิงอายุ 15 -19 ปี 1,000 คน ซึ่งเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครุฑในวัยรุ่นระดับชาติ พ.ศ.2560 – 2561 (ไม่เกิน 42 ต่อพัน) และจากข้อมูลย้อนหลัง 3 ปี พบว่า มีแนวโน้มลดลงทุก ๆ ปี คือ ในปี พ.ศ. 2558 และ 2559 พบอัตราการคลอดมีชีพในหญิงอายุ 15 – 19 ปี เท่ากับ 44.8 และ 42.5 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาจำแนกรายจังหวัด พบว่าจังหวัดที่มีอัตราการคลอดมีชีพในหญิงอายุ 15 -19 ปี มากที่สุด 5 อันดับแรกคือ นครนายก ประจวบคีรีขันธ์ ชลบุรี ระยอง และสมุทรสาคร โดยมีอัตราการคลอดเท่ากับ 63.9, 59.2, 57.6, 56.5, และ 56.3 ตามลำดับ

ภาพที่ 4 อัตราการคลอดมีชีพในหญิงอายุ 15 -19 ปี

ที่มา : กรมกิจการเด็กและเยาวชน (2561 : 65)

นอกจากนี้ การติดตามข้อมูลการตั้งครุฑซ้ำในระบบรายงานมาตรฐาน (HDC) สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข ที่ใช้ในการติดตามการตั้งครุฑซ้ำที่รวมทั้งการคลอดและการแท้ง พบว่า ในปีงบประมาณ พ.ศ.2560 มีวัยรุ่นอายุน้อยกว่า 20 ปี ตั้งครุฑซ้ำสูงถึงร้อยละ 16.9

1.3 ความหมายของภูมิคุ้มกันทางสังคม

คำว่า “ภูมิคุ้มกัน” ได้มีนักวิชาการได้ความหมายไว้หลายท่าน เช่น “ภูมิคุ้มกัน” หมายถึง สภาพที่ร่างกายมีแรงต่อต้านเชื้อโรคที่เข้าสู่ร่างกาย (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2545 : 826) รวมทั้งยังหมายถึง จิตสำนึกที่เกิดขึ้นในจิตใจ ซึ่งทำให้บุคคลนำมาใช้ในการควบคุม

ตนเองให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้โดยไม่เป็นภาระของสังคม ซึ่งพลังดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากการอบรมขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ทั้งนี้ได้มีการนำคำว่าทักษะชีวิตมาใช้ร่วมกับคำว่า ภูมิคุ้มกันด้วย (เสาวภา ไพทยวัฒน์, 2554 : 7) และความหมายของคำว่า “ภูมิคุ้มกันทางสังคม” หมายถึง ความสามารถของบุคคลอันประกอบด้วย การสร้างความเข้มแข็งทางการเรียนรู้ การมีทักษะชีวิตในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคม และวัฒนธรรม การเข้าใจผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม การเตรียมความพร้อมเพื่อการปรับตัวให้สามารถเรียนรู้ เลือกสรร กลั่นกรอง ประเมิน แยกแยะ คุณค่า และใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อชีวิต ครอบครัว ชุมชน และสังคม อีกทั้งสามารถนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน และในอนาคตได้อย่างมีคุณภาพ (วชิราภรณ์ สังข์ทอง, 2554 : 73)

ดังนั้น “ภูมิคุ้มกันทางสังคม” หมายถึง ความสามารถของเยาวชนที่มีทักษะการปรับตัวให้เข้ากับสภาพกับสังคม ทั้งการเตรียมความพร้อม การปรับตัว การประเมิน และการประยุกต์ใช้ความรู้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้

1.4 ลักษณะของเด็กและเยาวชนที่มีภูมิคุ้มกันทางสังคม

ตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึง ผู้ที่จะมีภูมิคุ้มกันตนเองเพื่อการดำรงอยู่ในสังคมว่าภูมิคุ้มกันตนเองของมนุษย์ที่ควรจะมีคือ

1. **ภูมิรู้** คือ ภาวะที่มีอยู่แห่งความรู้ของมนุษย์ (หรือสัตว์ หรือพืชด้วยก็คงได้) คนที่มีความรู้ดีในเรื่องใดก็ตามเรามักเรียกว่า มีภูมิรู้ ซึ่งภูมิรู้ เกิดขึ้นจากการรับรู้และเรียนรู้โดยมีกลไกที่ร่างกายและจิตใจเป็นตัวทำงาน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ตาทำหน้าที่เป็นเครื่องรับ ส่วนจิตทำหน้าที่เป็นเครื่องรู้ หรือตัวรู้ ตัวจำหมาย ประจักษ์และตัวโต้ตอบ ทบทวน ว่าอะไรเป็นอะไร ใครเป็นใคร เป็นต้น สิ่งที่รับรู้ได้ กล่าวโดยสรุปว่า มี 6 อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ (สิ่งที่สามารถรู้สึกได้ทางใจ) การมีภูมิรู้มาก ๆ ทั้งในเชิงลึกและเชิงกว้าง ทั้งสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นโทษก็จัดได้ว่าเป็นผู้มีภูมิรู้สูง ซึ่งภูมิรู้ของมนุษย์นั้นเกิดได้โดยการแสวงหา และใช้เครื่องมือที่เป็นทุนธรรมชาติที่ตัวเราทั้งส่วนกาย คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และส่วนจิตใจซึ่งคอยทำหน้าที่เป็นผู้สั่งการ จัดหา และจัดเก็บ รวมทั้งจัดการ ให้เป็นระบบ ระเบียบ เพื่อสะดวกใช้เมื่อยามจำเป็นต่อไป

2. **ภูมิปัญญา** คือ การนำความรู้แจ้ง รู้ชัด รู้ลึก รู้กว้าง รู้เหตุ รู้ผล รู้ต้น รู้ปลาย รู้ย่อ รู้ขยาย เป็นต้น มาสร้างภูมิปัญญาซึ่งสามารถสร้างได้โดยใช้กลไก และศักยภาพตัวเรานั้นเอง คือให้ใช้ ตา หู ฟัง ให้เป็น และต้องมีเครื่องรับรู้ที่มีคุณภาพดีพอควรจึงจะรู้จริง และรู้แจ้ง การรู้ได้เร็ว ชำชิ่งขึ้นอยู่กับศักยภาพทุน และความต่อเนื่องในการฝึกอบรม เมื่อรับเข้ามาได้แล้วต้องนำมาคิดตาม คิดต่อ จนเกิดความคิดแตก หรือแตกฉานในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งภูมิปัญญาเกิดขึ้นจากการฟัง การคิด การทำดังนี้

2.1 ปัญญาเกิดจากการฟัง การอ่าน และประสาทสัมผัส ทั้ง 6 มีตา หู จมูก ลิ้น และกาย

2.2 ปัญญาเกิดจากการคิด พิจารณาไตร่ตรอง หรือคิดตาม คิดต่อ เมื่อได้รับรู้จากประสาทสัมผัส ดังกล่าว

2.3 ปัญญาที่เกิดจากการกระทำด้วยตนเองหลาย ๆ ครั้ง ทั้งทางกายและทางใจ จนเกิดภาวะรู้จริงในสิ่งนั้น ๆ และภาวะรู้แจ้ง คือ เชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าเป็นหนึ่งเดียว และหรือแยกส่วนออกมาได้

การรู้จักใช้ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นภูมิปัญญานั้น ถือเป็น การได้รับการศึกษาอย่างแท้จริง

3. ภูมิธรรม คือ ภาวะแห่งธรรม 4 ความหมาย คือ สภาวะธรรม สัจธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิบัติเวธธรรม ได้แก่ ปราบกฏการณ์ ความจริง บทบาทหน้าที่และผลแห่งการที่มนุษย์ได้รับรู้ เรียนรู้ เข้าใจ และเข้าถึงธรรมทั้ง 4 นี้ ถือว่า มีภูมิธรรมสมบูรณ์ หากมนุษย์ได้รู้ธรรม เข้าใจธรรม และเข้าถึงธรรมได้มากเท่าใดก็เรียกได้ว่า มีภูมิธรรมมากเท่านั้น กล่าวสั้นว่า ถ้ามนุษย์รู้มากเท่าใด เข้าใจ มากเท่าใด เข้าถึงมากเท่าใด และนำมาเป็นฐานรู้ ฐานคิด ฐานทำได้มากเท่าใด ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ คือ ทำ พูด คิด ได้มากเท่าใด ก็ได้ชื่อว่า มีภูมิธรรมได้มากเท่านั้น

ปัจจุบันคำว่า ภูมิคุ้มกันทางสังคมถูกนำมาใช้ควบคู่กับคำว่าทักษะชีวิต (Life Skills) เนื่องจากทักษะชีวิต เป็นความสามารถของบุคคลทั้งทางด้านสังคมและจิตวิทยา (Psychosocial Competence) ที่จะใช้ในการจัดการกับความต้อการและสิ่งที่ท้าทายทุกรูปแบบที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ทักษะชีวิตเป็นกระบวนการที่จะทำให้เด็ก ๆ รู้รักษาตัวรอดได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ อาจเกิดขึ้นในชีวิต องค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 1994 : 1-3) ได้กำหนด องค์ประกอบสำคัญของทักษะชีวิตไว้ 10 ประการดังนี้

1. ทักษะในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นความสามารถในการตัดสินใจ เกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ในชีวิตได้อย่างมีระบบ

2. ทักษะการแก้ปัญหา (Problem Solving) เป็นความสามารถในการจัดการกับ ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตได้อย่างมีระบบไม่เกิดความเครียดทางกายและจิตใจ จนอาจลุกลามเป็นปัญหา ใหญ่โตเกินแก้ไข

3. ทักษะการคิดวิเคราะห์ (Critical Thinking) เป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ ข้อมูลต่าง ๆ และประเมินปัญหา หรือสถานการณ์ที่อยู่รอบตัวเราที่มีผลต่อกิจดำเนินชีวิต

4. ทักษะการคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) เป็นความสามารถในการคิดที่จะ เป็นส่วนช่วยในการตัดสินใจ และแก้ไขปัญหามาโดยการคิดสร้างสรรค์ เพื่อค้นหาทางเลือกต่าง ๆ รวมทั้ง ผลที่จะเกิดขึ้นในแต่ละทางเลือก และสามารถนำประสบการณ์มาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่าง เหมาะสม

5. ทักษะการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ (Effective Communication) เป็นความสามารถในการใช้คำพูดและท่าทางเพื่อแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับวัฒนธรรม และสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงความคิดเห็น การแสดงความต้องการ การแสดงความชื่นชม การขอร้อง การเจรจาต่อรอง การตัดเตือน การช่วยเหลือ การปฏิเสธ ฯลฯ

6. มนุษยสัมพันธ์ (Interpersonal Relationship) เป็นความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันและกัน และสามารถรักษาสัมพันธภาพไว้ได้ยืนยาว

7. การตระหนักรู้ในตน (Self Awareness) เป็นความสามารถในการค้นหา รู้จักและเข้าใจตนเอง เช่น รู้ข้อดี ข้อเสียของตนเอง รู้ความต้องการ และสิ่งที่ไม่ต้องการของตนเอง ซึ่งช่วยให้เรา รู้ตัวเองเวลาเผชิญกับความเครียดหรือสถานการณ์ต่าง ๆ และทักษะนี้ยังเป็นพื้นฐานของการพัฒนาทักษะอื่น ๆ เช่น การสื่อสาร การสร้างสัมพันธภาพ การตัดสินใจ และความเห็นอกเห็นใจ

8. ความเห็นใจผู้อื่น (Empathy) เป็นความสามารถในการเข้าใจความเหมือนหรือความแตกต่างระหว่างบุคคล ในด้านความสามารถ เพศ วัย ระดับการศึกษา ศาสนา ความเชื่อ สีผิว อาชีพ ฯลฯ ช่วยให้สามารถยอมรับบุคคลอื่น และเกิดการช่วยเหลือบุคคลอื่นที่ด้อยกว่า หรือได้รับความเดือดร้อน เช่น ผู้ติดยาเสพติด ผู้ติดเชื่อเฮดส์

9. การเผชิญกับอารมณ์ต่าง ๆ (Coping with Emotion) เป็นความสามารถในการรับรู้อารมณ์ของตนและผู้อื่น รู้ว่าอารมณ์มีผลต่อการแสดงพฤติกรรมอย่างไร รู้วิธีการจัดการอารมณ์ โกรธ และความเศร้าโศกที่ส่งผลทางลบต่อร่างกายและจิตใจได้

10. การเผชิญกับผู้สร้างความกดดัน (Coping with Stress) เป็นความสามารถในการรับรู้ถึงสาเหตุของความเครียด รู้วิธีผ่อนคลายความเครียด และแนวทางในการควบคุมระดับความเครียด และแนวทางในการควบคุมระดับความเครียด เพื่อให้เกิดการเบี่ยงเบนพฤติกรรมไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสม และไม่เกิดปัญหาด้านสุขภาพ

จากแนวคิดดังกล่าว สามารถนำมาประยุกต์ใช้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคม โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 1 (วชิราภรณ์ สังข์ทอง, 2554 : 86-87)

ตารางที่ 1 คุณลักษณะของภูมิคุ้มกันทางสังคม

ประเภทของภูมิคุ้มกันทางสังคม	คุณลักษณะของภูมิคุ้มกันทางสังคม
ภูมิคุ้มกันทางสังคมด้านสังคม	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีจิตสำนึกเพื่อผู้อื่น และส่วนรวม 2. ปรับตัวเตรียมพร้อมอย่างชาญฉลาดต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งความคิด ทศนคติ และพฤติกรรม 3. รู้ รัก สามัคคี 4. นึกถึงผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก 5. มีจิตสำนึกสาธารณะ 6. มีคุณธรรมใฝ่ศาสนธรรม และละอายต่อการทำชั่ว 7. เข้าใจชีวิตและโลกตามความเป็นจริง
ประเภทของภูมิคุ้มกันทางสังคม	<ol style="list-style-type: none"> 8. มีการใช้ทุนทางสังคมสูง 9. ร่วมมือร่วมใจสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน 10. เห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกัน 11. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน 12. พึ่งตนเองได้/ตระหนักในคุณค่าของตนเอง/รู้คุณค่าทางใจมากกว่าทางวัตถุ 13. รู้จักการวางแผนระยะยาวอย่างรอบคอบ/วางแผนในอนาคต 14. รู้จักใช้วัตถุอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อม 15. รู้จักคิด รู้จักใช้ และประดิษฐ์เทคโนโลยีจากภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ 16. บริโภคอย่างมีเหตุผล/ใช้อย่างมีเหตุผล 17. พึงพอใจในสิ่งที่ตนเองมี/ไม่ถูกครอบงำทางวัตถุ หรือไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมต่าง ๆ 18. มีทักษะการใช้ชีวิต 19. มีความรู้ สำนึกรักษ์ และห่วงหาแลนสิ่งแวดลอม 20. เห็นคุณค่าในเอกลักษณ์ความเป็นไทย 21. เลือกรับและปรับใช้วัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

การมีภูมิคุ้มกันในด้านที่ดี เป็นการสร้างองค์ประกอบการดำเนินงานให้มีความพร้อมรองรับต่อผลใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกได้เป็นอย่างดี ซึ่งการจะมีภูมิคุ้มกันที่ดีได้นั้น มนุษย์จำเป็นต้องมีการพัฒนาตนเอง ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้เนื่องจากคนที่มีการพัฒนาจะมีชีวิตอยู่ด้วยความสงบ สามารถนำพาตนเองได้โดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น รู้จักและเข้าใจตนเอง มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อครอบครัว รู้หน้าที่รับผิดชอบต่อการทำงานอาชีพ สังคม และประเทศชาติ ตลอดจนมีความอดทน ความขยันหมั่นเพียรและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งปวง ซึ่งการเป็นผู้มีภูมิคุ้มกันที่ดีจะต้องประกอบไปด้วยการมีภูมิรู้ ภูมิปัญญา และภูมิธรรม คุณลักษณะของผู้มีภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ดีเป็นการผนวกรวมกันระหว่างทักษะชีวิตและคุณลักษณะของคนไทยในทศวรรษหน้า

1.5 กระบวนการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันทางสังคมสำหรับเด็กและเยาวชน

การแสวงหาวิธีการป้องกัน และฟื้นฟูให้เด็กและเยาวชนมีภูมิคุ้มกัน ความซับซ้อนของสังคม การจะมีภูมิคุ้มกันที่ดีทั้งกายและใจได้นั้น จะต้องได้รับการศึกษาที่เหมาะสม ซึ่งปัจจัยที่จะส่งเสริมให้เป็นผู้มีภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศได้ดีที่สุดคือ ตัวเด็กและเยาวชนเอง และผู้ที่เกี่ยวข้อง คำว่า “ตัวตน” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Self ซึ่งการสร้างภูมิให้ตนเอง คือการที่คนรู้จักปกป้องตนเอง การเตรียมตัวให้พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น ทั้งด้านจิตใจ สังคม และสติปัญญาของตนเอง ซึ่งเมื่อมีภูมิคุ้มกันในตนเองแล้วก็จะนำมาซึ่งชุมชน สังคม และประเทศชาติในที่สุด ทั้งนี้มีนิกวิชาการได้เสนอแนวทางในการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันทางสังคมไว้ดังนี้

สรรเสริญ วงศ์ช่อม (2548 : 15) ได้เสนอแนวคิดการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อการพัฒนาและการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลในสภาวะปัจจุบันดังนี้

1. การพึ่งพาตนเองให้มากขึ้น การดำเนินชีวิตในปัจจุบันเราต้องพึ่งพาปัจจัยที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ เช่น การนำเข้าน้ำมัน เราควรมีการค้นคว้าหาพลังงานทดแทนน้ำมัน หรือให้มีทางเลือกในการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด ไม่ใช่เป็นประเทศที่เป็นผู้บริโภครายเดียว

2. การดำเนินชีวิตตามแนว “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจสิ่งที่ต้องทำคือการประหยัดค่าใช้จ่าย จำเป็นต้องปรับพฤติกรรมการบริโภค ซึ่งหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานชี้แนะเตือนสติแต่ปวงชนประชาชนให้มีความพอประมาณอย่างมีเหตุผล ต้องปฏิบัติตนเองให้มีความรู้ มีคุณธรรม มีความเพียร จะทำให้ตนเองมีภูมิคุ้มกันที่ดี หากคนส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตอย่างมีภูมิคุ้มกันที่ดีประเทศก็จะมีภูมิคุ้มกันที่ดีด้วย

3. การสร้างความสามัคคีของคนในชาติ ในสังคมระบบประชาธิปไตย คนมีความคิดเห็นขัดแย้งกันเป็นเรื่องปกติ แต่การแสดงออกถึงความขัดแย้งต้องอยู่ในขอบเขตของกฎหมาย ความสามัคคีเป็นภูมิคุ้มกันที่จะทำให้สังคมมีความสงบ มีความสมานฉันท์ ความสามัคคีจะเกิดขึ้นได้

เป็นเรื่องของสำนึก และความรับผิดชอบ ต้องปลูกฝังให้คนในสังคมมีความเข้าใจ และเห็นความสำคัญ ตั้งแต่เด็กถึงผู้ใหญ่

4. การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ เราให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนมาโดยตลอด คนที่มีคุณภาพไม่เฉพาะแต่มีความรู้ มีประสิทธิภาพ เพียงอย่างเดียว ต้องมีจิตใจที่ดี มีคุณธรรม มีวินัย และมีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่ดีด้วย ในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพที่ดีจะเป็นภูมิคุ้มกันในการพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง

5. การพัฒนาสภาพแวดล้อมให้น่าอยู่และลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ การพัฒนาพื้นที่และเมืองให้มีความน่าอยู่อาศัย และเป็นภูมิคุ้มกันให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ส่งผลให้คนรักถิ่นฐานบ้านเมือง คนต่างถิ่นอยากมาเยี่ยมเยือน

1.6 มาตรการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันทางสังคมสำหรับเด็กและเยาวชน

การดูแลรักษาสังคมที่มีภาวะภูมิคุ้มกันบกพร่องนี้เมื่อเรารู้สาเหตุของการขาดภูมิคุ้มกันทางสังคม หรือหาตัวเชื้อโรคได้แล้ว ในการดูแลรักษาจะต้องมีมาตรการที่เหมาะสม เหมือนกับการรักษาผู้ป่วยคือ (วชิราภรณ์ สังข์ทอง, 2554 : 98-101)

1. **มาตรการระยะสั้น** ผู้ที่เป็นบุคคลสำคัญในการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันในช่วงนี้ก็คงไม่พ้นรัฐบาล ซึ่งการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันก็มีหลายอย่างที่ต่อนำมาใช้ ทั้งการใช้เงินหรืองบประมาณ การใช้กฎหมายบังคับ การกำหนดเขตพื้นที่ที่เหมาะสม การแยกหรือการกำหนดขอบเขตพื้นที่ การห้ามในสิ่งที่ควรห้าม การจัดระเบียบสังคม การยกย่องชมเชยคนดีที่ทำเพื่อสังคม คนที่ทำกำไรทางสังคมมากกว่าการยกย่องเฉพาะคนที่ทำกำไรทางธุรกิจ ในเรื่องการใช้จ่ายเงินก็เป็นสิ่งจำเป็นคล้ายกับการให้น้ำเกลือหรือฉีดยาแก้ปวดแต่ถ้าใช้นาน ๆ ก็เกิดผลเสียต่อสังคมได้ ทำให้เกิดผลข้างเคียง (Side Effects) ต่อสังคมจากการใช้จ่ายเงิน เช่น ภาวะหนี้สิน วัตถุนิยม ฟุ่มเฟือย สุดท้ายคนส่วนใหญ่ก็จะเป็นหนี้สินล้นพ้นตัวตกอยู่ในกับดักสภาพหนี้ (Liability Trap) หรือการออกกฎหมายพิเศษมาบังคับ ในระยะยาวจะเป็นการลดทอนสิทธิประชาชนและอาจเกิดการต่อต้านได้

2. **มาตรการระยะยาว** ต้องรีบกระตุ้นให้สังคมสร้างภูมิคุ้มกัน (Social Immunization) ขึ้นมาด้วยเพื่อให้สังคมแข็งแรงขึ้น โดยต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายของสังคม มาร่วมกันทำหน้าที่หมอสังคม (Social Doctors) ซึ่งเป็นใครก็ได้ที่เห็นปัญหาแล้วมาร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมมือ ร่วมทำ ด้วยใจไม่ใช่ด้วยเงิน เอาปัญญามาวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อหาทางแก้ไขโดยยึดแนวคิดที่ว่า “สังคมดีไม่มีขาย ถ้าอยากได้ต้องช่วยกัน” ทั้งนี้การสร้างเสริมภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งโดยการสั่งให้เกิด หรือการจัดตั้งจะไม่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ดีได้ เพราะไม่ได้เกิดจากใจของคนที่เห็นปัญหา และอยากแก้ไขปัญหาร่วมกัน เปรียบเสมือนกับร่างกายไม่แข็งแรงแทนที่จะออกกำลังกายแต่กลับไปลงทุนซื้อยาอายุวัฒนะหรือผลิตภัณฑ์อาหารเสริมมากิน ซึ่งไม่ได้ทำให้ร่างกายแข็งแรงอย่างแท้จริง แต่ยังทำให้สิ้นเปลือง สำหรับตัวยาหรือวัคซีนทางสังคมที่ควรฉีดให้กับสังคมดังนี้

2.1 ความรู้หรือการเรียนรู้ (Learning) ในเรื่องความรู้ถ้าต้องการปริญญาอาจต้องจ่ายเงิน แต่ความรู้ที่นำไปปฏิบัติได้จริงนั้นเกิดจากการเรียนรู้ ซึ่งไม่จำเป็นต้องจ่ายเงิน ดังนั้น ควรเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้วิถีชีวิตจากครอบครัว เรียนรู้เพื่อนบ้าน เรียนรู้สังคม เรียนรู้ชุมชนที่เขาอยู่มากกว่าการอ่านหรือท่องจำจากตำราในโรงเรียนเพียงอย่างเดียว เรียนรู้ตลอดชีวิต เรียนรู้เพื่อปัญญา ความรู้ที่ได้ควรปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่เพื่อปริญญา เรียนรู้เพื่อที่จะรู้เท่าทันโลกและสังคม สามารถที่จะดำรงตนในสังคมได้อย่างปกติสุข การเรียนรู้จึงไม่ใช่แค่การศึกษาตามหลักสูตรในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยเท่านั้น การศึกษาที่เป็นอยู่ปัจจุบันมุ่งเน้นที่จะเอาชนะผู้อื่น เห็นคนอื่นให้เป็นคนเก่ง เพื่อจะได้มีโอกาสฉกฉวยเอาทรัพยากรมาไว้เป็นสมบัติส่วนตัวได้มากกว่าคนอื่น แต่การเรียนรู้ให้เป็นคนฉลาดควรมุ่งที่จะเอาชนะตนเอง ช่วยตนเองและผู้อื่นให้หลุดพ้นจากอวิชชา การสร้างความสุขในการเรียนรู้จะช่วยพัฒนาตนคนได้อย่างยั่งยืนมากกว่า การต้องอดทนเรียนให้จบหลักสูตรเพื่อรับปริญญา ให้เรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข ไม่เอาเปรียบสังคม ไม่ก่อกวนให้แก่ตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และรู้จักเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่น เพราะคนเก่งจะเรียนรู้จากประสบการณ์ตนเอง แต่คนฉลาดจะเรียนรู้จากประสบการณ์ของคนเก่ง การเรียนรู้จึงต้องทำให้เกิดลักษณะของทุกคนเป็นครู ทุกที่เป็นห้องเรียน โดยอาศัยการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ที่เหมาะสมกับสังคมเนื่องจากการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือทั้งในด้านการสร้างบรรยากาศ และโอกาสแห่งการเรียนรู้ การสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ที่สร้างไปใช้ประโยชน์ การแลกเปลี่ยนความรู้และการจัดเก็บความรู้ในรูปคลังความรู้ หรือชุมชนทรัพยากรความรู้ของสังคมไทย ขับเคลื่อนไปเป็นสังคมฐานความรู้ที่มุ่งสู่สังคมอุดมปัญญา

2.2 ความรัก (Love) เริ่มจากครอบครัวต้องปรับตัวจากเลี้ยงลูกด้วยเงิน มาสู่การเลี้ยงลูกด้วยนมที่บ่มเพาะไปด้วยความรัก ความเอื้ออาทรจากคนในครอบครัว ความรักต้องเกิดจากการสัมผัสจริง การบอกรักทางโทรศัพท์หรืออินเทอร์เน็ตไม่สามารถทดแทนการสัมผัสตัวจริงเสียจริงได้ สายใยความผูกพันจะเกิดจากความใกล้ชิด มีเวลาและโอกาสให้กันและกันในครอบครัว การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จะช่วยสร้างสายสัมพันธ์แม่ลูก ทำให้แม่รักลูก ไม่ทอดทิ้งลูก การมีกิจกรรมร่วมกันในครอบครัวทำให้เกิดความอบอุ่นในจิตใจ ไม่เปิดโอกาสให้เกิดช่องว่างในใจที่ต้องไปหาสิ่งภายนอกมาชดเชย การหอมแก้มโอบกอดจากพ่อแม่เป็นการเติมเต็มความรักในใจของลูก คนที่อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่นจะรู้จักรักทั้งรักตนเอง และรักผู้อื่น ใส่ใจความรู้สึกของผู้อื่น รู้จักให้ ขอ ยอมรับ และปฏิเสธในจุดที่พอดี ความรักจึงต้องสร้างด้วยครอบครัว และชุมชน ทำให้รักตนเอง/ครอบครัว/ชุมชน ส่งผลให้เกิดบรรยากาศสมานฉันท์ขึ้นในสังคม ชมนคนอื่นเป็น รู้จักมองโลกในแง่ดี มีทัศนคติทางบวกในการดำเนินชีวิต เข้าใจและให้ออกาสผู้อื่น

2.3 ความอดทน (Tolerance) ฝึกให้ออดทนต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อสิ่งเฝ้ายวนในทางเสื่อม ต่อความคิดเห็น ความเป็นอยู่ หรือวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของคนในสังคม ยอมรับผู้อื่น

ยอมรับความแตกต่าง ยอมรับความสามารถของผู้อื่น แสวงจุดร่วมและจุดต่าง ทำงานร่วมกับผู้อื่นหรือผู้ที่มีความคิดแตกต่างกับเราได้ ไม่เก่งคนเดียว รู้จักการทำงานเป็นทีม มีภาวะผู้นำที่เหมาะสม รู้จักนำรู้จักตาม ทำให้เข้าสังคมได้ ปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม และวิถีชุมชนได้ดี มีความมุ่งมั่นที่จะทำงานในหน้าที่ให้ดีที่สุด นึกถึงประเทศชาติและประชาชนเป็นที่ตั้ง ไม่ทอดทิ้งง่าย หนักแน่นมั่นคง ในด้านความอดทนนี้ต้องผ่านการฝึกฝนจากทั้งในครอบครัว ในโรงเรียน คนไทยทุกคนจะต้องร่วมกันเป็นหมอสังคม รวมตัวกันเป็นเครือข่ายสร้างสุข ช่วยกันสร้างความรู้ ความรัก ความอดทนขึ้นในสังคมไทยที่ไม่เน้นใช้เงินเป็นตัวตั้ง ลดทุนนิยม หันมาใช้ธรรมนิยม ดำรงชีวิตอยู่แบบเศรษฐกิจพอเพียง ความสุขและความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนของสังคมไทยจะกลับคืนมา

2.4 การวางแผนรับสถานการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น (Scenario Planning) ต่างจากการทำนายหรือการพยากรณ์ (Forecasting) ตรงที่ภาพที่คาดว่าจะเกิดขึ้น (Scenario) จะได้จากการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สามารถเกิดขึ้น (What Could Be) ในอนาคต โดยมีภาพสรุปที่เป็นไปได้หลายทาง (Uncertain End) ในขณะที่การทำนายจะวิเคราะห์แนวโน้มที่น่าจะเกิดขึ้น (What Should Be) จากข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่ภาพสรุปที่มีลักษณะแน่ชัด (Certain End) การวางแผนรับสถานการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น หรือ Scenario Planning นี้ สามารถใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างระบบภูมิคุ้มกันตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเตรียมพร้อมรับผลกระทบอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายใน และภายนอกด้วยการพิจารณาถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น การวางแผนรับสถานการณ์ จัดเป็นเครื่องมือในขั้นตอนการวางแผน เพื่อให้สามารถประเมินถึงภาพอนาคตที่สามารถเกิดขึ้นได้ในหลาย ๆ ทาง เป็นการเริ่มต้นสร้างเสริมภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี “ภูมิคุ้มกันที่ดี” จะเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ เมื่อกลุ่มบุคคลหรือเครือข่ายทางสังคมต่าง ๆ คำนึงถึงความสำคัญของการดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งของสังคม “การมีเป้าหมายรวมที่จุดเดียว” ของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของสังคม ถือเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี Scenario Planning มุ่งให้ความสนใจต่อการวางแผนรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากความไม่แน่นอนของอนาคตที่ควบคุมไม่ได้ จากมุมมองภายในของตนเป็นหลัก ขณะที่แนวทางการสร้างระบบภูมิคุ้มกันตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ให้ความสนใจต่อความเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้เสียภายนอกองค์กรด้วย เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นวิธีการสร้างภูมิคุ้มกันด้วยการช่วยเหลือผู้อื่น จากเดิมที่ต่างคนต่างอยู่ไม่เกี่ยวข้องกัน ยกกระต๊อบไปสู่การให้ความใส่ใจในความเป็นไปของสังคม จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันให้สังคม การสร้างเสริมภูมิคุ้มกัน จึงสามารถแบ่งออกได้เป็นสองแนวทางคือ การสร้างเสริมภูมิคุ้มกันภายในตนเอง ซึ่งเป็นการพัฒนาตนเองที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยภายในให้เท่าทันและพร้อมรับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้น และการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันที่อยู่ภายนอกตนเองหรือปัจจัยภายนอก ซึ่งเป็นการจัดองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอก ไม่ให้มากระทบกระเทือนหรือสร้างความเสียหายให้กับปัจจัยภายใน

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิคุ้มกันทางสังคม

อภิศักดิ์ ธีระวิสิษฐ์ (2553) ศึกษาการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมของครัวเรือนอีสานในยุคโลกาภิวัตน์ พบว่า การเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนอีสานในยุคโลกาภิวัตน์ ครัวเรือนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของโลกโลกาภิวัตน์ ทั้งในแง่ของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งครัวเรือนที่อยู่ใกล้เมืองจะได้รับอิทธิพลของความเป็นพลเมืองในลักษณะที่รุนแรงมากกว่า และครัวเรือนต้องเผชิญกับความเสี่ยงและมีความเปราะบางในการดำรงชีวิตของครัวเรือนสูงขึ้น ดังนั้น ครัวเรือนจึงจำเป็นต้องปรับตัวใช้กลยุทธ์เพื่อสร้างความอยู่รอด และอิทธิพลของครอบครัวที่ห่างไกลจากเมืองได้รับผลกระทบในแง่ของการถูกปัจจัยผลักดันจากพื้นที่ จึงจำเป็นต้องอพยพเข้าสู่เมืองเป็นแรงงานราคาถูกในเมืองเพื่อทำให้ครัวเรือนสามารถอยู่รอดได้ทางเศรษฐกิจ ในขณะที่ความสัมพันธภาพทางสังคมและความอบอุ่นในครอบครัวที่ลดลง โดยที่บทบาทผู้นำและสถาบันส่งผลต่อแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลง และสถาบันในชุมชนมีความสำคัญต่อการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม โดยเฉพาะสถาบัน วัด โรงเรียน ยังคงทำหน้าที่หล่อหลอมคนให้เป็นคนดี บนพื้นฐานประเพณีวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของแต่ละชุมชน การเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลกระทบต่อทุกสถาบันในชุมชนให้เกิดการสั่นคลอน การรื้อฟื้นความเข้มแข็งของกลไกเชิงสถาบัน (Institution Mechanism) และบูรณาการการสร้างกลไกสถาบันใหม่เพื่อตอบสนองการอยู่รอดของครัวเรือนและชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ชุมชนจะต้องร่วมกันคิดสร้างขึ้นมาร่วมกัน และบทบาทของผู้นำในด้านต่าง ๆ จะเป็นต้นแบบของการเป็นต้นดีให้กับคนในชุมชนได้ยึดถือเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิต สำหรับทางเลือกในการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันทางสังคมเพื่อให้เกิดความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนอีสานในยุคโลกาภิวัตน์ ดำเนินการผ่านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนที่สืบทอดกันมาเป็นกิจกรรมที่สร้างคนให้มีภูมิคุ้มกันทางสังคมมาโดยตลอด แต่ยังต้องการแรงหนุนเสริม และการผลึกกำลังร่วมกันระหว่างสถาบัน โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีหน้าที่พัฒนาท้องถิ่นให้ยั่งยืนเป็นสุขจะต้องเป็นกลไกเชื่อมประสาน ภาคีต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมร่วมกัน โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนที่ถูกครอบงำจากวัฒนธรรมเมืองและการเปลี่ยนอุดมการณ์ทางความคิดในเรื่องมูลค่าที่มากกว่าคุณค่า ให้ความสำคัญกับสิ่งต่าง ๆ โดยตีค่าออกมาเป็นมูลค่าหรือสิ่งที่จะได้รับเป็นตัวเงิน ฉะนั้นต้องอาศัยฐานทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนจุดดิ่งให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีภูมิคุ้มกัน เลือกรับปรับเปลี่ยนระหว่างวัฒนธรรมอย่างสมดุล

วชิราภรณ์ สังข์ทอง (2554) ได้ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการเรียนรู้สำหรับเครือข่ายทางสังคมเพื่อสร้างเสริมภูมิคุ้มกันทางสังคมสำหรับเด็กและเยาวชน ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจโดยใช้แบบสอบถามวิเคราะห์สภาพการเรียนรู้ ปัญหา ปัจจัยและเงื่อนไขเพื่อยกร่างรูปแบบการเรียนรู้ จากกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในพื้นที่ 6 จังหวัด จำนวน 500 คน และวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตผลการวิจัยพบว่า ปัญหาเด็กและเยาวชน พบว่า ขาดภูมิคุ้มกันทางสังคม

ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ด้านยาเสพติด ด้านการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร และด้านการบริโภค นิยมเกินความจำเป็น แต่ละพื้นที่มีศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม ได้แก่ การ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การรวมตัวเป็นเครือข่ายทางสังคม การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และสมาชิกใน ครอบครัวสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้แต่ประสบปัญหาการจัดการเรียนรู้ด้านความตระหนัก ความ จริงใจ มาตรการจัดการการเรียนรู้ การสร้างและรักษาความสัมพันธ์ งบประมาณ และการดำเนิน กิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

จิราภรณ์ เรืองดิษฐ์ กาลนิล, ประจัญ กิ่งมิ่งแฮและ ธนกฤต ทูริสุทธิ์ (2559) ได้ดำเนินการงาน วิจัยเรื่อง ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมของเด็ก และเยาวชนระดับประถมศึกษาใน เขตเทศบาลนครอุดรธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัจจัยเสี่ยงทางสังคมของเด็กและ เยาวชน ระดับประถมศึกษาในเขตเทศบาลนครอุดรธานี 2) ศึกษาภูมิคุ้มกันทาง สังคมของเด็กและเยาวชน ระดับประถมศึกษาในเขตเทศบาลนครอุดรธานี 3) กำหนด ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทาง สังคมของเด็กและเยาวชน ระดับประถมศึกษา ในเขตเทศบาลนครอุดรธานี เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Method Research) ดำเนินการวิจัย 3 ระยะ ประชากรและกลุ่มเป้าหมายได้แก่ นักเรียน ระดับประถมศึกษา ในเขตเทศบาลนครอุดรธานี 19,245 คน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 20 คน ผู้เชี่ยวชาญ 20 คน และผู้ทรงคุณวุฒิ 30 คน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยเสี่ยงทางสังคมของเด็กและเยาวชนภาพรวม คือ 1) ด้านคุณธรรม จริยธรรม 2) ด้านสุขภาพ 3) ด้านสื่อ 4) ด้านอบายมุข และ 5) ด้านเพศ ส่วน ภูมิคุ้มกันทางสังคมของเด็กและเยาวชนฯ จำแนกเป็น 2 มิติ คือ มิติที่ 1 ระบบการทำงานและกลไก ภูมิคุ้มกันทางสังคมของของเด็กและเยาวชนระดับ ประถมศึกษาในเขตเทศบาลนครอุดรธานี 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) ระบบและกลไก ด้านบุคคล 2) ระบบและกลไกด้านครอบครัว 3) ระบบและกลไก ด้านชุมชน และ 4) ระบบและกลไกด้านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และมิติที่ 2 การเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน ทางสังคมของของเด็กและเยาวชน ประกอบด้วย 1) ด้านบุคคล 2) ด้านครอบครัว 3) ด้านชุมชน 4) ด้านกฎหมาย และ 5) ด้านอื่นๆ เช่น การรู้เท่าทันสื่อ การเรียนรู้ วิถีชีวิตชาวพุทธ และผู้ใหญ่เป็น แบบอย่างที่ดี เป็นต้นดังนั้น ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมของเด็กและเยาวชน ระดับ ประถมศึกษา ที่มีความเหมาะสมและความเป็นไปได้ จึงประกอบด้วย 4 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) การ เสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมของเด็กและเยาวชน 2) การพัฒนาความเข้มแข็งทางด้านร่างกายและ จิตใจของเด็กและเยาวชน 3) การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของเด็กและเยาวชน และ 4) การ พัฒนา ประสิทธิภาพของระบบและกลไกคุ้มครองเด็กและเยาวชน

ธัญชา รอดกันภัยและเสนห์ บุญกำเนิด (2560) ได้ศึกษาการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมของ เยาวชนกลุ่มเสี่ยง : กรณีศึกษา นักศึกษา กศน. ตำบลควนทอง อำเภอชนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัจจัยความเสี่ยงของเยาวชน ตำบลควนทอง อำเภอชนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช และสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมของเยาวชนกลุ่มเสี่ยง ประชากรผู้ให้ข้อมูล

ได้แก่ เยาวชน กลุ่มเสี่ยง ผู้ปกครอง และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง จำนวน 30 คน ในการสร้าง ภูมิคุ้มกันทางสังคมของเยาวชน กลุ่มเสี่ยง โดยทำการคัดเลือกผู้เข้าร่วมกระบวนการวางแผนจาก ตัวแทนนักศึกษา ผู้ปกครองและผู้ที่เป็นภาคี เครือข่ายของ กศน.ตำบลควนทอง จำนวน 30 คน โดย เลือกรับราชการผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง เครื่องมือการวิจัย เป็นการวิเคราะห์เอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึก ใช้เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (AppreciationInfluence-Control) และวิเคราะห์ ข้อมูลนำ มาทำแผนปฏิบัติการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมของเยาวชนกลุ่มเสี่ยง ผลการวิจัย พบว่า 1) ปัจจัยเสี่ยงทางสังคม 1.1) ด้านสภาพทั่วไปทางสังคม ตำบลควนทองเป็นตำบลที่มีประวัติมา ยาวนาน มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง เหมาะ แก่การประกอบอาชีพเกษตรกรรม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นตำบลควนทองจึงเป็นสังคมแบบ เกษตรกรรม ประชาชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย พึ่งอาศัยกันแบบสังคมเครือญาติ มีรายได้มั่นคงจากการ ประกอบอาชีพดังกล่าว 1.2) สัมพันธภาพในครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดูบุตรของพ่อ แม่ในปัจจุบัน พบว่า ปัจจุบันสัมพันธภาพของ ครอบครัวของเยาวชนกลุ่มเสี่ยงเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคม โลกาภิวัตน์ จากครอบครัวใหญ่มาเป็น ครอบครัวที่เล็กลงเป็นครอบครัวเดี่ยว เป็นเหตุให้ ความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ซึ่งเป็นผลพวง มาจากความจำเป็นที่ต้องหารายได้ เพิ่ม ให้เพียงพอค่าใช้จ่ายของสมาชิกในครอบครัว ดังนั้นตัวแปรสำคัญที่มีผล ต่อสัมพันธภาพใน ครอบครัวคือ เวลา เงิน สิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน อีกทั้งเมื่อชุมชนเปลี่ยนจาก สังคมเกษตรกรรม ไปสู่สังคมเมือง ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวลดน้อยลง 1.3) ด้านสถานการณ์ความเสี่ยง ทางสังคมที่ส่งผลต่อ คุณภาพชีวิตของเยาวชนกลุ่มเสี่ยง สถานการณ์ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของเยาวชนกลุ่มเสี่ยง ได้แก่ ออกจากโรงเรียน กลางคัน การใช้ความรุนแรง การยุ่งเกี่ยวกับสารเสพติด ท้องก่อนวัยอันควร 1.4) ด้าน การไม่รู้เท่าทัน ด้านใช้ เทคโนโลยีของเยาวชนกลุ่มเสี่ยง เยาวชนส่วนใหญ่ นำเทคโนโลยีสื่อสารมาใช้เป็นส่วนหนึ่ง ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการใช้เวลากับสื่อสังคมออนไลน์ Facebook และ Line มากกว่าการใช้เทคโนโลยี สื่อสารเพื่อการเรียนรู้ ใช้ เวลาในการใช้เทคโนโลยีสื่อสารมากกว่า 8 ชั่วโมงต่อหนึ่งวัน 2) การสร้างภูมิคุ้มกันทาง สังคมของเยาวชนกลุ่มเสี่ยง ได้แก่ 2.1) โครงการพัฒนา กศน.ตำบลควนทองเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตของ ชุมชน 2.2) โครงการ เชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้สู่ภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง 2.3) โครงการอบรมพัฒนาทักษะชีวิต สร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวของพ่อแม่กับลูกวัยรุ่น 2.4) โครงการ ค่ายพัฒนาทักษะชีวิต “ปลูกคุณธรรม จริยธรรม นำปัญญา เรียนรู้เพศศึกษา ห่างไกลยาเสพติดพัฒนา ชีวิตอย่างยั่งยืน 2.5) โครงการค่ายพัฒนาทักษะชีวิต “ปลูกคุณธรรม จริยธรรม นำปัญญา เรียนรู้ เพศศึกษา ห่างไกลยาเสพติด พัฒนาชีวิตอย่างยั่งยืน 2.6) โครงการส่งเสริมความเข้มแข็งการจัดตั้ง สภาเด็กและ เยาวชน 2.7) โครงการฝึกทักษะอาชีพให้กับเยาวชนกลุ่มเสี่ยง ตามหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง และ 2.8) โครงการพัฒนาความรู้ ความสามารถทางด้านเทคโนโลยี และการใช้สื่อ ดิจิทัล เพื่อพัฒนาการเรียนรู้